

УДК 159.922.76+616-05.3

Характеристика неусвідомлених аспектів ставлення до дитини у матерів, які виховують дітей раннього віку з порушеннями психомоторного розвитку Кукуруза Г.В.

В роботі представлені результати вивчення неусвідомлених аспектів ставлення до дитини 283 матерів, які виховують дітей раннього віку. На підставі порівняння системи ставлень матерів, які виховують дітей з порушеннями психомоторного розвитку, та матерів дітей, що розвиваються типово, показано, що матері обох груп ідентифікують себе з майбутнім дитини, що відображає природне бажання матері бути частиною життя дитини, займати в ній важливе місце та є універсальною особливістю розвитку дитячо-батьківських відносин. Встановлена висока амбівалентність у відношенні до своєї дитини та її майбутнього, незадоволеність сімейними відносинами матерів, які виховують дітей з порушеннями. Показано, що матері цієї групи не бачать своєї дитини в майбутньому окремо від себе, у них діагностуються ознаки емоційної нестабільності, внутрішня дисгармонія та особливості в системі ставлень, які пов'язані з наявністю у дитини порушень розвитку.

Ключові слова: матері, діти раннього віку, порушення психомоторного розвитку, неусвідомлені аспекти відносин.

В работе представлены результаты изучения неосознаваемых аспектов отношения к ребенку у 283 матерей, которые воспитывают детей раннего возраста. На основе сравнения системы отношений матерей, которые воспитывают детей с нарушениями психомоторного развития, и матерей с типично развивающимися детьми показано, что матери обеих групп идентифицируют себя с будущим ребенком, что отражает естественное желание матери быть частью жизни ребенка, занимать в ней важное место и является универсальной особенностью развития детско-родительских отношений. Установлена высокая амбивалентность в отношении к своему ребенку и его будущему, неудовлетворенность семейными отношениями матерей, воспитывающих детей с нарушениями развития. Показано, что матери этой группы не видят своего ребенка в будущем отдельно от себя, у них определяются признаки нарушений эмоциональной стабильности, внутренняя дисгармония и особенности в системе отношений, которые связаны с наличием у ребенка нарушений развития.

Ключевые слова: матери, дети раннего возраста, нарушения психомоторного развития, неосознанные аспекты отношений.

The results of the study of unconscious aspects of the relationship to the child in 283 mothers who are raising young children. Based on a comparison of relationship of mothers who are raising children with neurodevelopmental and mothers with typically developing children showed that mothers of both groups identified themselves with the future of the child, which reflects a natural desire to be part of the mother's life. Child, hold an important place in it is a universal feature of the development of children and parent relationship. The high ambivalence in relation to their child and its future, dissatisfaction with family relationships of mothers with children with developmental disabilities. It is shown that mothers in this group do not see their child's future separate from themselves, they are determined signs of emotional stability, internal discord and especially the system of relations that are associated with the presence of child developmental disorders.

Keywords: mothers, young children, neurodevelopmental disorders, unconscious aspects of the relationship.

Народження і виховання дитини з порушеннями розвитку утрудняє функціонування сім'ї і ставить її членів перед необхідністю протистояти несприятливим змінам. Така ситуація може характеризуватися як дуже сильний і хронічний подразник. Батьки такої дитини стикаються із безліччю труднощів різного характеру. У зв'язку з народженням дитини з порушенням розвитку у батьків змінюється погляд на світ, відношення до самих себе, своєї дитини, яка не така, як усі, до інших людей і до життя взагалі. В останні десятиріччя з'явилися роботи, які показали, що в ситуації народження та виховання дитини з порушеннями розвитку емоційний стан батьків та дитячо-батьківські відносини зазнають специфічних змін [1–5].

Дослідження емоційного стану батьків, які виховують дітей з порушеннями розвитку, показало, що стійким компонентом віддалених емоційних переживань є екзистенційна криза, яка формується на тлі неповноти почуття материнства, його незавершеності і нескінченності – «діти з особливими потребами так і залишаються дітьми».

Афективна напруженість матері, яка виникає при народженні хворої дитини, має несприятливий вплив на її взаємовідносини зі своїм малюком. У разі нормативного розвитку первинний симбіотичний зв'язок дитини і матері поступово змінюється автономією сина або дочки, що дорослішає. У процесі виховання дитини з порушенням розвитку надмірний первинний симбіотичний зв'язок не тільки є тимчасовим і слабшає, але в ряді випадків навіть посилюється. Повне розчинення в дитині може привести до втрати жінкою своєї індивідуальності, перешкоджати зростанню її особистості, порушувати всю систему відносин [6,7].

Метою роботи було визначення особливостей системи неусвідомлених ставлень матерів, які виховують дітей раннього віку з порушеннями психомоторного розвитку.

Матеріали та методи. У дослідженні взяли участь 283 матері, які виховують дітей віком від 2 місяців до 3 років. Основну групу (ОГ) становили 183 матері, які виховували дітей з порушеннями психомоторного розвитку. У контрольну групу (КГ) увійшли 100 матерів, які виховують дітей того ж віку без порушень розвитку.

Для дослідження неусвідомленого ставлення матерів використовувався Колірний тест

відносин [ ]. Під час дослідження матерям з основної та контрольної груп пропонувалося створити асоціативні словесно-кольорові пари 8 стандартних кольорів тесту Люшера і таких понять: «Я», «моя дитина», «моя сім'я», «батько дитини», «моє минуле», «моє майбутнє», «мій теперішній час», «майбутнє дитини», «задоволення».

При проведенні якісного аналізу колірно-асоціативних відповідей фіксувались перетини асоціацій, при яких різні поняття співвідносились з одним і тим же кольором, що свідчило про неусвідомлювану ідентифікацію понять.

Формалізований аналіз колірно-асоціативних відповідей складався з визначення параметрів валентності (В), нормативності (Н). Ці параметри інтерпретуються як показники емоційного прийняття або відкидання поняття, відношення до якого вивчається. Валентність вимірює позицію кольору, що асоціюється, в індивідуальному колірному ранжуванні конкретною людиною. Нормативність оцінює позицію кольору в ранжуванні, яке умовно розглядається як «нормативна» (так звана аутогенна норма Вальнефера – Люшера).

В процесі обробки результатів вираховувалась різниця рангових показників (Р) до кожного поняття згідно формули $P = V - N$, оскільки важливе діагностичне значення мають випадки неузгодженості між валентністю та нормативністю конкретної асоціації. У випадку, коли коефіцієнт різниці валентності і нормативності був більше 1 за модулем, це давало підстави констатувати амбівалентність та проблемність у відношенні до даного поняття.

Результати дослідження та їх обговорення. В ОГ поняттями, що найчастіше асоціювалися з одним і тим же кольором були пари «Я» і «майбутнє моєї дитини», «моє майбутнє» і «майбутнє моєї дитини».

Треба відзначити, що ідентифікація понять «Я» і «майбутнє моєї дитини» з однаковою частотою зустрічалось в обох групах (40, 43% в ОГ та 40% в КГ), що можна інтерпретувати як бажання матері бути невід'ємною частиною життя власної дитини, займати в ньому важливе місце та розцінити як природну особливість розвитку дитячо-батьківських відносин, незалежно від наявності у дитини будь-яких особливостей розвитку.

В той же час, поняття «моє майбутнє» і «майбутнє дитини» асоціювали з одним і тим же кольором 60,1% жінок ОГ на відміну від групи контролю, де це відмічалось лише у 10% випадків та достовірно розрізняло дві групи ($t = 9,08$; $P = 0,001$). Це свідчило про ідентифікацію вказаних понять матерями, які виховують дитину з порушеннями розвитку, та означало, що вони не бачать своєї дитини в майбутньому окремо від себе. Власне майбутнє розглядається ними у нерозривному зв'язку з майбутнім дитини, проблемною для них виглядає можливість незалежного існування дитини, що безперечно є результатом невпевненості щодо майбутнього дитини, яка має порушення розвитку. Ідентифікація цих понять є показником передбаченості долі, яка пов'язана з необхідністю постійно опікуватись дитиною, піклуватися про неї до кінця життя. Внутрішня упевненість «дитина без мене не зможе» може стати сенсом життя, бути перешкодою для виходу дитини з симбіотичного зв'язку «мати-хвора дитина» та позбавляти матерів надії на власну самореалізацію і активну соціальну діяльність.

Аналіз асоціативних виборів в ОГ у випадках, коли поняття «моє майбутнє» і «майбутнє моєї дитини» не ідентифікувались (39,9 %) показав, що поняття «моє майбутнє» асоціювалося з одним з трьох найбільш привабливих кольорів, а поняття «майбутнє моєї дитини» з кольорами, які займали з 4-го по 7-е місця в індивідуальному ранжуванні. Різниця рангової величини кольору була не менш 2-х кольоромісць, а в 10,95% виборів різниця становила 6 кольоромісць, що свідчило про негативну оцінку перспектив дитини. У всіх цих випадках поняття «майбутнє моєї дитини» асоціювалося з червоним кольором, що можна було інтерпретувати як відчуття безсилля, яке викликає у батьків майбутнє дитини з порушеннями.

В ОГ переважна більшість матерів (95,08 %) ідентифікували поняття «моє майбутнє» і «майбутнє моєї дитини» зі своїми близькими. Така ідентифікація вказувала на велике значення відношень з найближчим оточенням та отримання необхідної підтримки і допомоги від своїх близьких. Однак в 40,22 % випадків, враховуючи показники нормативності і валентності, відношення до найближчого оточення носило амбівалентний характер. Такі дані можуть свідчити про невідповідність очікувань і існуючої ситуації.

Співвідношення колірних асоціацій щодо понять «моя сім'я», «моє минуле», «мій теперішній час», «моє майбутнє» показало, що 50,27 % матерів ОГ ідентифікують поняття «моя сім'я», «моє минуле», «мій теперішній час», асоціюючи їх з одним кольором. Але в цю групу понять, що ідентифікуються, у 90,21 % жінок не входить поняття «моє майбутнє». Це може свідчити про невпевненість матерів, які виховують дитину з порушенням розвитку, в стабільності сімейних відносин в майбутньому. Можливо, є страх втратити підтримку і розуміння з боку чоловіка і найближчих родичів, хоча 88,6 % жінок основної групи мають повні сім'ї. Як наслідок цього, поняття «моє майбутнє» 60,1 % жінок асоціювали з поняттям «Я». Можна висловити припущення, що ці матері в майбутньому планують розраховувати в основному на себе, не чекаючи сторонньої допомоги

Аналіз результатів дослідження в КГ дозволив встановити, що поняттями, які найчастіше асоціювалися з одним і тим же кольором були пари «моє майбутнє» і «друзі», «моє майбутнє» і «батько дитини», (60% та 40 % випадків відповідно). 50% матерів КГ ідентифікували поняття «моя сім'я» і «майбутнє дитини». У всіх випадках дані поняття ідентифікувались з червоним, жовтим, зеленим та фіолетовим кольорами, розташованими в першій половині індивідуального

колірного ряду. Отримані дані можна було розцінювати як факт, який свідчить про те, що більшість жінок бачить своє майбутнє спрямованим на соціальні зв'язки з оточенням та родиною, вони мають сприятливі очікування від своєї сім'ї в нерозривному зв'язку з майбутнім дитини.

Аналіз параметрів нормативності та валентності колірно-асоціативних відповідей в ОГ, які відображають емоційне сприйняття або відкидання поняття, відношення до якого вивчається, дав наступні результати.

Усереднені значення різниці рангових показників щодо більшості понять в ОГ знаходились в межах 1, що відповідає нормативності виборів. Виключення складала поняття «майбутнє дитини» ($P=1,5$), «моя сім'я» ($P=2$), «Я» ($P=3,5$). Таке розходження свідчить про неоднозначне відношення до даних понять і дає можливість передбачити, що саме ці поняття є джерелами внутрішньої тривоги.

В КГ усереднений показник різниці валентності та нормативності щодо всіх понять не перевищував одиниці, що свідчило про відсутність амбівалентності та гармонійності відношення.

Якісний аналіз отриманих даних дозволяє виділити певні тенденції, які розрізняють дві групи та стосуються бачення своєї дитини. Так, якщо в цих двох групах мати ідентифікували себе з майбутнім дитини, що є природним, то в ОГ матері нерозривно пов'язували майбутнє дитини та своє майбутнє. Матері КГ частіше розглядали своє майбутнє у колі друзів, зверненням в суспільство.

Матері здорових дітей асоціювали своїх дітей з кольорами, що стоять на тих місцях в колірному ряду, яким віддається перевага. В той же час, 20,21 % матерів основної групи асоціювали дітей з кольорами, що відкидаються, що свідчило про неусвідомлене відкидання своєї дитини. Ці відмінності були зумовлені наявністю внутрішньої напруженості і конфліктності у досліджуваних ОГ і високими показниками амбівалентності виборів.

Матері ОГ асоціювали батька дитини з кольорами, яким віддається перевага. Це свідчило про те, що батько дитини є для них дуже значущим. Однак, відношення до своєї сім'ї загалом визначалося як одне з тих, що відкидається. Такі дані можуть свідчити про незадоволеність сімейним життям, про те, що сім'я є джерелом тривоги. У матерів КГ такої тенденції не виявилось.

Матерям ОГ була притаманна висока амбівалентність, що свідчить про порушення емоційної стабільності і внутрішню дисгармонію. Найбільша амбівалентність відмічається відносно своєї дитини та її майбутнього. Для досліджуваних контрольної групи амбівалентність не характерна.

Найбільша кількість ідентифікацій в ОГ пов'язана з поняттями «моя дитина», «майбутнє моєї дитини». Це свідчить про концентрацію матерів, які виховують дитину з порушеннями розвитку, на дитині і заклопотаність його майбутнім, яке вони бачать в нерозривному зв'язку зі своїм майбутнім.

Таким чином, результати дослідження в основній групі показали, що у матерів ОГ є ознаки порушення емоційного благополуччя, відсутності внутрішнього задоволення і згоди. Велика частина матерів не бачить своєї дитини окремо від себе, дитина грає провідне місце в їх житті. Загалом для групи характерна амбівалентність ставлення, виявів почуттів, емоцій, внутрішнього стану.

Отримані дані свідчать про наявність особливостей емоційного стану у матерів, які виховують дитину раннього віку з порушеннями розвитку, якими є підвищене концентрування на дитині, насторожене відношення до майбутнього, незадоволення собою і відношенням до себе оточуючих, наявність тривожності, амбівалентність емоційного сприйняття, наявність великої кількості внутрішніх суперечок, які призводять до стресу. Це потребує проведення психотерапевтичної роботи з матерями.

Література

1. Багдасарян И.С. Межличностные отношения в семье, имеющей умственно отсталого ребенка. – Автореф. диссертации на соискание уч. степ. канд. психол. наук. - Нижний Новгород, 2000.
2. Батуев А.С., Кошавцев А.Г., Сафронова Н.М. Типы детско-материнской привязанности и психофизиологическое развитие младенцев первого года жизни // Педиатрия. – 2000 – №3. – С.32–37
3. Чарова О.Б. Особенности материнского отношения к детям с нормальным психическим развитием и психическим дизонтогенезом – М.: Наука, 1998. – 227 с.
4. Шипицына Л. М.; «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. — 2-е изд., перераб. и дополн. — СПб.: Речь, 2005. — 477 с.
5. Эйдмиллер Э.Г. Методы семейной диагностики и психотерапии / Методы семейной диагностики и психотерапии – М.: Наука, 1996. – С.83– 128.
6. Мухамедрахимов Р.Ж. Мать и младенец: психологическое взаимодействие / Р.Ж. Мухамедрахимов– СПб., 2003. – С. 157-171.
7. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві / О. Романчук – Львів.: 2008. – С. 13-93.
8. Головей Л.А., Рыбалко Е.Ф. Практикум по возрастной психологии. – СПб.: Речь, 2001 – 704 с.